

РОЛЬ ЧИТАННЯ В РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Чепелєва Н.В. Роль читання в розвитку життєвої компетентності особистості.

Анотація. Мета статті: схарактеризувати звернення до текстів культури, насамперед засобами читацької діяльності, як один з провідних чинників розвитку життєвої компетентності особистості.

Життєва компетентність тлумачиться в контексті психолого-герменевтичного підходу як здатність особистості розв'язувати різноманітні завдання, що постають перед людиною в складних життєвих ситуаціях, шляхом звернення до особистого та соціокультурного досвіду. Провідним засобом збереження, організації та упорядкування досвіду є наратив. Сприймання та засвоєння соціокультурних наративів здійснюється засобами читацької діяльності.

Показано проблеми сучасного стану розвитку читання у соціумі, зокрема зниження престижу читацької діяльності, погіршення якості книжкового середовища, зміна основних складових моделі читання – його обсягу, тривалості, статусу, репертуару.

Обґрунтовано переваги читання в розвиткові інтелектуальної, емоційної та комунікативної сфер особистості. Висвітлено шляхи підвищення якості читацької діяльності: розвиток культури читання та читацької компетентності особистості.

Схарактеризовано основні складові культури читання: усвідомлений вибір книг для читання; володіння основними прийомами читання; аналіз та оцінка прочитаного, а також читацька компетентність людини.

Сформульовано пропозиції щодо створення загальнодержавної програми залучення дітей та дорослих до читання, яка має включати заходи, спрямовані на розвиток основних когнітивних операцій читання та формування читацької компетентності особистості, задіяння можливостей школи, сім'ї, бібліотек, засобів масової інформації тощо.

Ключові слова: життєва компетентність особистості, читання, культура читання, читацька компетентність.

Chepeleva N.V. The role of reading in the development of a person life competence.

Abstract. *The purpose of the article: to characterize the appeal to cultural texts, primarily by means of reading activity, as one of the leading factors in the person's life competence development.*

Life competence is interpreted in the context of the psychological and hermeneutic approach as the ability of an individual to solve various tasks that arise before a person in difficult life situations by referring to personal and sociocultural experience. Narrative is the leading means of preserving, organizing and ordering experience. Perception and assimilation of sociocultural narratives is carried out by means of reading activity.

The problems of the reading development current state in society are shown, in particular, the decline in the reading activity prestige, the deterioration of the book environment quality, the change in the main components of the reading model – its volume, duration, status, repertoire.

The advantages of reading in the development of the personality the intellectual, emotional and communicative spheres are substantiated. The ways of improving the quality of reading activity are highlighted: the development of reading culture and reading competence.

The main components of reading culture are characterized: conscious choice of books for reading; mastery of basic reading techniques; analysis and assessment of reading, as well as human reading competence.

Proposals have been formulated for the creation of a nationwide program of engaging children and adults in reading, which should include measures aimed at developing the basic cognitive reading operations and forming the reading competence of an individual, using the opportunities of the school, family, libraries, mass media, etc.

Key words: *personal life competence, reading, reading culture, reading competence.*

Життєва компетентність тлумачиться нами як здатність особистості до розв'язання різноманітних завдань, які постають перед людиною упродовж її життя, змушуючи почасти переглядати свої наміри, цілі, потреби, уподобання з метою успішного виходу із нової непередбачуваної ситуації, що потребує швидкого прийняття нестандартних рішень. Особливо це стосується ситуацій невизначеності, які не мають однозначного вирішення і вимагають задіяння усіх наявних ресурсів особистості. Одним із таких ресурсів є досвід людини, який може підказати наявні в минулому шляхи дії в конкретній складній життєвій ситуації.

Згідно нашої концепції [1] особистісний досвід людини об'єктивується в текстовій формі, як правило, у вигляді наративу. Саме наратив впорядковує та організовує життєвий досвід людини, надаючи їй до того ж досить доступний шлях до масиву оповідальних текстів, які зберігаються в довгостроковій пам'яті особистості. Крім того, великий ресурс для віднайдення шляхів вирішення складної ситуації належить культурі. Саме тексти культури є невичерпним джерелом орієнтації в навколишньому, розумінні як соціокультурної, так й власної психічної реальності.

Таким чином, можемо припустити, що звернення до наративів, як особистісних, так й соціокультурних, є досить могутнім ресурсом орієнтації людини у життєвих ситуаціях, особливо непередбачуваних, складних, таких, що не мають однозначного вирішення.

Отже, провідну роль у засвоєнні способів осмислення особистого досвіду відіграє культура, виступаючи в якості концентрованого, організованого досвіду людства, основи розуміння та осмислення навколишньої дійсності. Акумуляція, організація та впорядкування смислів, яке здійснює культура, є важливою умовою розвитку як особистості, так і культури. Результати такого упорядкування, інтерпретації відображені у текстах культури, насамперед оповідальних (нاراتивах). До таких текстів належать міфи, казки, оповідання, тобто тексти, до яких людина призвичаюється з дитинства.

Мета статті: схарактеризувати звернення до текстів культури, насамперед засобами читацької діяльності, як один з провідних чинників розвитку життєвої компетентності особистості.

Звідси постає запитання, як саме людина освоює тексти культури, її базові наративи, трансформуючи їх у власні повідомлення, які є основою особистого досвіду? Відповідь не викликає сумніву: провідним засобом засвоєння соціокультурних наративів є читання. Зупинимось на цьому питанні докладніше, особливо зважаючи на втрату популярності читання в сучасній культурі. При цьому ми ще не розуміємо усіх негативних наслідків даного процесу для подальшого соціокультурного розвитку, наприклад з огляду на «шок майбутнього», про який писав ще Тоффлер [2]. Особливо актуальною, на наш погляд, є ця проблема в сучасних українських реаліях, адже ми повинні увесь негативний досвід, пов'язаний з війною не лише осмислити, але й закарбувати в пам'яті суспільства як основу для подальшого розвитку національної ідентичності українців.

Крім того, дослідники читання, особливо дитячого, відзначають зниження якості читання за рахунок погіршення книжкового середовища, що оточує дитину. Воно стало більш

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика
одноманітним. Із сфери видавців випали важливі для розвитку особистості книги, що спонукають до осмисленого читання, домінує розважальна література. Мало випускається гарних науково-пізнавальних книг. Змінилася й модель читання, тобто майже усі його характеристики – статус, репертуар, обсяг тривалість. Зокрема в сфері дозвілля читання, яке раніше займало перше місце серед улюблених занять, значно поступається таким видам діяльності, як соціальні мережі, перегляд телевізійних передач, комп'ютерні ігри, слухання музики тощо. І, як наслідок, значно знизилася культура читання як дітей, так і дорослих. Можна взагалі зробити такий сумний висновок, що читання втратило свій престиж і перестало бути прийнятною у суспільстві культурною нормою. Однак ніхто не відміняв вирішальну роль читання для розвитку особистості – як інтелектуального, так й емоційного, мотиваційного мовленнєвого, комунікативного тощо.

Зазначимо інші переваги читання:

- Дослідження, опубліковане в журналі *Social Science & Medicine*, виявило, що читання книг може знизити смертність на 20%. За словами дослідників, «будь-який рівень читання книг дає значно більшу перевагу для виживання», особливо для дорослих віком від 65 років, які «переорієнтовують дозвілля» з перегляду телевізора на читання книг [5].
- Читання заохочує співпереживання, допомагаючи нам стати більш співчутливими, чуйними людьми, навчитися розуміти думки і почуття інших людей. В дослідженні, опублікованому в “*Science*”, показано, що читання текстів художньої літератури сприяє тому, що читачі краще розуміють, що думають і відчують інші люди, а також підвищується їх здатність до співпереживання [6].
- Читання допомагає зменшити когнітивний спад у похилому віці, оскільки є одним із способів збереження гостроти розуму. Люди похилого віку, які читають частіше, загалом мають більший словниковий запас, ніж молоді дорослі через весь досвід читання, який вони мали, що допомагає отримати «кристалізовані знання» або те, про що люди читали, а потім використати ці знання в своєму повсякденному житті.
- Читання зменшує стрес, оскільки зосередженість на книзі може спонукати людину перейти в медитативний стан. Зокрема, дослідження виявили, що 30 хвилин читання мають таку ж здатність зменшувати стрес, як 30 хвилин йоги [7].
- Читання покращує навички спілкування, розширюючи словниковий запас та вміння грамотно формулювати власні думки.

І, нарешті, читання й досі залишається одним із провідних каналів самостійного набуття знань, важливим чинником інтелектуального розвитку особистості, центральною ланкою

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика самоосвітньої діяльності. Але такий розвиток буде ефективним лише за умови сформованості високої культури читання, яка включає в себе належну організацію роботи з книгою, вміння здійснювати смисловий аналіз тексту, тобто правильно розуміти його, здатність використовувати прочитане у практичній діяльності. Питання ускладнюється тим, що культура читання сучасних дітей перебуває на вкрай низькому рівні, що стає на заваді їх інтелектуальному розвитку.

Зупинимося коротко на основних складових культури читання [3].

Перша складова – це усвідомлений осмислений вибір книг для читання. Він базується на мотивах та цілях читання. До мотивів читання належать, насамперед, пізнавальні та комунікативні мотиви. Крім того, можна виділити мотиви престижу та отримання задоволення від книги. На жаль, у сучасних дітей дослідники відмічають зміну мотивів, і, як наслідок, й цілей читання. Читання все більше стало розділятися на ділове – для навчання, майбутньої кар'єри тощо і розважальне, таке, що дозволяє лише розслабитися, відійти від реальності, при цьому ніяк не сприяючи розвитку особистості. Зокрема, модель читання дітей усе більше нагадує модель читання дорослої людини. При цьому діти забувають про таку мету читання, як отримання радості, задоволення від спілкування з хорошою книгою. Взагалі, спілкуватися з книгою, тобто вести діалог з її автором за допомогою друкованого тексту, не лише діти, а й дорослі не вміють. Сучасні діти все частіше сприймають книгу як засіб отримання інформації, сприймаючи читання як роботу, а не як задоволення.

Друга складова культури читання – володіння основними розумовими операціями роботи з книгою та прийомами діалогічної взаємодії з текстом. До розумових операцій читання, насамперед, належать такі мисленнєві операції, як аналіз, синтез, узагальнення, а також специфічні саме для читання операції стиснення, семантичного зважування, структурування та переструктурування текстової інформації [4]. На жаль, як показує, досвід, не лише учні, а й студенти утруднюються з виконанням такої ключової для читання операції як переструктурування. Взагалі більшість з них не володіють основними когнітивними прийомами роботи з книгою. Крім того, переважна більшість дітей та й дорослих не лише не вміє вести діалог з твором, вони взагалі гадки не мають, що книга є прекрасним засобом спілкування. Несформованість прийомів діалогічної взаємодії з текстом стає на заваді виконання однієї із найважливіших функцій читання – розвитку особистості читача.

Третя складова культури читання – вміння оцінювати прочитане, висловлювати своє ставлення до нього. На жаль, і тут ми

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

можемо говорити про несформоване вміння висловлювати своє ставлення до прочитаного – найчастіше читачі обмежуються загальною і неконкретною оцінкою – сподобалося/не сподобалося, цікаво/нецікаво тощо. До цього, крім іншого, на наш погляд, призводить низька комунікативна культура наших дітей, чому великою мірою сприяє середня школа. Все більше розповсюдження тестів, інших видів так званого об'єктивного оцінюванні знань призводять до того, що діти втрачають змогу розвивати навички та вміння усного мовлення, вміння висловлювати свої думки та відстоювати їх.

На наш погляд, потребує широкого запровадження програма формування в учнів та студентів здатності до розвитку культури читання, як передумови становлення читацької компетентності особистості. Остання включає такі складові: когнітивну, операціональну та комунікативну компетентність [4].

Когнітивна компетентність – це ті характеристики інтелектуальної сфери читача, які забезпечують когнітивну складову читання. Вона включає у себе лінгвістичну компетентність, тобто знання мови, якою написаний текст, достатній лексичний запас та граматичні знання, тобто відомості про граматичні класи слів та їх синтаксичні зв'язки з урахуванням граматичних значень. Когнітивна компетентність передбачає також наявність у читача деякого попереднього знання, інформованості про ту предметну галузь, якій присвячений текст, що сприймається.

Друга складова читацької компетентності – комунікативна компетентність. Це ті якості читача, які дозволяють йому успішно здійснювати діалог з текстом. Сюди відносяться перш за все настановлення на діалог з автором твору, вміння вступити у взаємодію з ним (перш за все вміння ставити запитання авторові та до його тексту, а також знаходити у творі приховані запитання). Комунікативна компетентність включає у себе також уміння передбачати подальший розвиток тексту, висувати гіпотези, припущення, оцінювати текст.

Остання складова читацької компетентності – операціональна компетентність. Вона включає у себе передусім техніку читання, наявність читацької навички та володіння основними операціями читання, які були охарактеризовані вище.

Однак тільки зазначених вище процедур недостатньо. Спрямування дітей та дорослих до читання потребує серйозних зусиль з боку держави та соціуму. Зупинимось на деяких пропозиціях.

З метою заохочення дітей до читання та підвищення його культури насамперед слід створити загальнодержавну культуру програму просування, підтримки, пропаганди читання. Для її

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика розробки та координування зусиль усіх задіяних у цій програмі організацій створити Центр дитячого читання. Основними завданнями такої програми можуть бути:

- Підвищення статусу читання у суспільстві і, зокрема, людини, що читає, за допомогою ЗМІ, створення спеціальних програм для дітей. Активне використання з цією метою можливостей Інтернету.

- Робота, спрямована на формування культури вибору книг для читання. З цією метою слід за допомогою спеціальних виставок, телевізійних та радіо передач, дитячих журналів, спеціальної довідкової літератури для батьків та вчителів, бібліотек, книжних фестивалів, свят; знайомити читача з величезним різноманіттям книг та допомогти зробити вибір, що відповідає віковим, індивідуальним особливостям дитини, її інтересам, сприяючи при цьому розвитку її як особистості. Тобто вибором книг для дитячого читання слід керувати, він не має бути стихійним.

- Сприяння створенню при бібліотеках, школах груп читачів з метою вільного обговорення прочитаного, висловлювання та відстоювання власних думок, а також для того, щоб почути думки та враження інших читачів.

- Створення програм сімейного читання, оскільки без залучення батьків досить важко заохотити дітей до читання.

- Розробка нових програм навчання дітей читання.

Така робота буде ефективною за умови, що ми зробимо саме читача центром організації читання. Читання – це творчий процес, в якому людина співвідносить свій особистий досвід, свої індивідуальні особливості, інтереси, цінності зі змістом книги. Саме у цьому випадку книга стає частиною внутрішнього світу читача, сприяючи збагаченню його досвіду, а отже й розвитку особистості, формуванню її життєвої компетентності.

Висновки:

Життєва компетентність – це здатність особистості до продуктивного розв'язання життєвих задач, які постають перед людиною упродовж її життя. Вона потребує інтерпретації, аналізу та осмислення ситуацій, в яких опиняється людина. Насамперед мова йде про критичні, травмивні та непередбачувані ситуації.

Одним із провідних ресурсів розвитку життєвої компетентності людини є її особистісний досвід, який може підказати наявні в минулому шляхи дії в конкретній складній життєвій ситуації.

Читання є не лише чинником розвитку життєвої компетентності особистості, а й провідним засобом розвитку її інтелектуальних, емоційних, комунікативних здатностей.

Важливою передумовою розвитку читацької діяльності є задіяння спеціальних програм, спрямованих на розвиток основних когнітивних операцій читання та формування читацької компетентності особистості.

Література

1. Проблемы психологической герменевтики / под ред. Чепелевой Н.В. Киев : НПУ имени М.П. Драгоманова, 2009. 382 с.
2. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : ООО «Издательство АСТ». 2004. 557 с.
3. Чепелева Н.В. Культура читання. Київ : Знання. 1980. 48 с.
4. Чепелева Н.В. Текст і читач: посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. 124 с.
5. Bavishi A, Slade MD, Levy BR. A chapter a day: Association of book reading with longevity. *Soc Sci Med*. 2016. №164. p.44–48. doi: 10.1016/j.socscimed.2016.07.014. Epub 2016 Jul 18. PMID: 27471129; PMCID: PMC5105607. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5105607/>
6. Kidd D.K., Castano T. Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science*. 2013. 3. Vol 342, Issue 6156. p. 377–380. DOI: 10.1126/science.1239918. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1239918?cookieSet=1>
7. Rizzolo D., Pinto Zipp G., Simpkins S., Stiskal D. Stress Management Strategies For Students: The Immediate Effects Of Yoga, Humor, and Reading On Stress. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)* 2009. № 6(8), p. 79–88. DOI:10.19030/tlc.v6i8.1117 https://www.researchgate.net/publication/229431397_Stress_Management_Strategies_For_Students_The_Immediate_Effects_Of_Yoga_Humor_And_Reading_On_Stress.

References

1. Chepeleva, N.V. (Ed.) (2009). Problemyi psihologicheskoy germenevtiki [Problems of psychological hermeneutics]. Kyiv: M. Dragomanov National Pedagogical University Publ. [in Russian].
2. Toffler, E. (2004) Shok budushchego [Future shock]. Moscow : LLC Publishing House АСТ. 2004. [in Russian].
3. Chepeleva, N. V. (1980). Kultura chytannya. [Reading culture]. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
4. Chepeleva, N. V. (2015). Tekst i chytach: posibnyk [Text and reader: a guide]. Zhytomyr: Ivan Franko State University Publishing House. [in Ukrainian].

Актуальні проблеми психології: Т.2 Психологічна герменевтика

5. Bavishi, A., & Slade, M.D., & Levy, B.R. (2016). A chapter a day: Association of book reading with longevity. *Soc Sci Med.* Sep; 164, 44–48. Doi: 10.1016/j.socscimed.2016.07.014. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5105607/>

6. Kidd, D.K., & Castano, T. (2013) Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science.* 3, Vol 342, Issue 6156, 377–380. DOI: 10.1126/science.1239918 Retrieved from: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1239918?cookieSet=1>

7. Rizzolo D., Pinto Zipp G., Simpkins S., & Stiskal D. (2009). Stress Management Strategies For Students: The Immediate Effects Of Yoga, Humor, and Reading On Stress *Journal of College Teaching & Learning (TLC)* January 2009, 6(8), 79–88. DOI: [10.19030/tlc.v6i8.1117](https://doi.org/10.19030/tlc.v6i8.1117). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/229431397_Stress_Management_Strategies_For_Students_The_Immediate_Effects_Of_Yoga_Humor_And_Reading_On_Stress

Актуальні проблеми психології. Т.2. 2023. Вип. 14.

Actual problems of psychology: coll. science. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Volume II., Issue 14, 2023. ISSN 2072-4772